Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
MACIEJA SZPUNARA
przedstawiona w dniu 26 października 2016 r.[1]

Sprawa C-507/15

Agro Foreign Trade & Agency Ltd
przeciwko
Petersime NV

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Rechtbank van Koophandel te Gent (sąd gospodarczy w Gandawie, Belgia)]

Dyrektywa 86/653/EWG — Przedstawiciel handlowy prowadzący działalność w Turcji — Układ stowarzyszeniowy UE — Turcja — Artykuł 14 — Protokół dodatkowy — Artykuł 41 ust. 1

1. W niniejszej sprawie, w której przedsiębiorstwo zlecające ma siedzibę w Unii Europejskiej, a przedstawiciel handlowy ma siedzibę oraz prowadzi działalność w Turcji, sąd odsyłający zwraca się o wyjaśnienie dwóch kwestii. Po pierwsze, czy państwo członkowskie może dokonać transpozycji dyrektywy 86/653/EWG[2] w sposób ograniczający zastosowanie jej przepisów do sytuacji, w których przedstawiciel handlowy prowadzi działalność wyłącznie na rynku wewnętrznym.

2. Moja odpowiedź brzmi: „tak”.

3. Po drugie, czy takie ograniczenie wykluczają postanowienia Układu ustanawiającego stowarzyszenie między Europejską Wspólnotą Gospodarczą a Turcją, podpisanego w Ankarze w dniu 12 września 1963 r. przez Republikę Turcji, z jednej strony, i państwa członkowskie EWG i Wspólnotę, z drugiej strony, oraz zawartego, zatwierdzonego i ratyfikowanego w imieniu Wspólnoty na mocy decyzji 64/732/EWG z dnia 23 grudnia 1963 r. (Dz.U. 1973, C 113, s. 1) (zwanego dalej „układem stowarzyszeniowym”) oraz Protokołu dodatkowego podpisanego w dniu 23 listopada 1970 r. w Brukseli oraz zawartego, zatwierdzonego i ratyfikowanego w imieniu Wspólnoty na mocy rozporządzenia Rady (EWG) nr 2760/72 z dnia 19 grudnia 1972 r. (Dz.U. 1977, L 361, s. 60) (zwanego dalej „protokołem dodatkowym”).

4. Moja odpowiedź brzmi: „nie”.

1 — Język oryginału: angielski.

2 — Dyrektywa Rady z dnia 18 grudnia 1986 r. w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych działających na własny rachunek (Dz.U. 1986, L 382, s. 17).

I – **Ramy prawne**

A – *Prawo Unii*

1. Dyrektywa 86/653

5. Motyw drugi preambuły do dyrektywy 86/653 stanowi:

„[…] różnice w zakresie krajowych ustawodawstw dotyczących przedstawicielstwa handlowego wyraźnie oddziałują na warunki konkurencji oraz wykonywania takiej działalności wewnątrz Wspólnoty, mają też negatywny wpływ na zakres ochrony przedstawicieli handlowych w ich stosunkach ze zleceniodawcami oraz na bezpieczeństwo transakcji handlowych; ponadto różnice te znacznie utrudniają zawieranie i wykonywanie umów agencyjnych między zleceniodawcą a przedstawicielami handlowymi, którzy prowadzą swą działalność w różnych państwach członkowskich”.

6. Zgodnie z art. 17 ust. 1 dyrektywy 86/653:

„Państwa członkowskie podejmą środki niezbędne w celu zapewnienia, że po rozwiązaniu umowy agencyjnej przedstawicielowi handlowemu przysługuje świadczenie wyrównawcze, zgodnie z ust. 2, lub odszkodowanie, zgodnie z ust. 3”.

2. Układ stowarzyszeniowy

7. Artykuł 9 układu stowarzyszeniowego ma następujące brzmienie:

„Umawiające się strony uznają, że w ramach zakresu zastosowania niniejszego układu oraz bez uszczerbku dla przepisów szczególnych, które mogą być stanowione zgodnie z artykułem 8, zabroniona jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową, zgodnie z zasadą zapisaną w artykule 7 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską” [tłumaczenie nieoficjalne, podobnie jak wszystkie cytaty z tego układu poniżej].

8. Zgodnie z art. 14 układu stowarzyszeniowego:

„Umawiające się strony uzgadniają, że uwzględnią artykuły 55, 56 i 58–65 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę, aby usuwać ograniczenia w swobodnym świadczeniu usług”.

3. Protokół dodatkowy

9. Artykuł 41 protokołu dodatkowego brzmi następująco:

„1. Umawiające się strony powstrzymują się od wprowadzenia wzajemnych nowych ograniczeń w swobodzie przedsiębiorczości i swobodzie świadczenia usług.

2. Rada Stowarzyszenia ustala, zgodnie z zasadami wymienionymi w artykułach 13 i 14 [układu stowarzyszeniowego], harmonogram i zasady, według których umawiające się strony stopniowo znoszą wzajemnych ograniczenia w swobodzie przedsiębiorczości i swobodzie świadczenia usług.

[…]” [tłumaczenie nieoficjalne].

B – *Prawo belgijskie*

10. Artykuł 27 wet van betreffende de handelsagentuurovereenkomst (ustawy o umowie agencyjnej) z dnia 13 kwietnia 1995 r. (zwanej dalej „Handelsagentuurwet") transponującej dyrektywę 86/653 do prawa belgijskiego brzmi następująco:

„Z zastrzeżeniem stosowania umów międzynarodowych, których stroną jest Belgia, każda działalność przedstawiciela handlowego z siedzibą główną w Belgii podlega przepisom belgijskim i należy do jurysdykcji sądów belgijskich".

II – **Okoliczności faktyczne, postępowanie i pytanie prejudycjalne**

11. Agro, strona skarżąca w postępowaniu głównym, jest przedsiębiorstwem z siedzibą w Ankarze (Turcja) prowadzącym działalność w zakresie importu i dystrybucji produktów rolno-spożywczych. Petersime, strona pozwana w postępowaniu głównym, jest przedsiębiorstwem z siedzibą w Olsene (Belgia) prowadzącym działalność w zakresie projektowania, produkcji i dostawy wylęgarni oraz akcesoriów na rynek drobiowy.

12. W dniu 1 lipca 1992 r. spółka Petersime zawarła z indywidualnym przedstawicielem handlowym, który następnie, na mocy umowy z dnia 1 sierpnia 1996 r., został zastąpiony przez wskazaną w jego miejsce spółkę Agro, umowę sprzedaży wylęgarni oraz akcesoriów w Turcji. Zgodnie z postanowieniami umowy spółka Petersime przekazała spółce Agro wyłączne prawa do sprzedaży jej produktów w Turcji. Umowa, zawarta początkowo na okres jednego roku, przewidywała coroczne automatyczne przedłużenie na kolejny okres dwunastomiesięczny, z możliwością jej wypowiedzenia listem poleconym przez jedną ze stron na co najmniej trzy miesiące przed upływem rocznego okresu. Ponadto umowa zawierała postanowienie, zgodnie z którym podlegała ona prawu belgijskiemu oraz że wyłącznie sądy w Gandawie miały właściwość do rozstrzygania ewentualnych sporów.

13. Pismem z dnia 26 marca 2013 r. spółka Petersime wypowiedziała umowę ze skutkiem od dnia 30 czerwca 2013 r. Pismem z dnia 28 października 2013 r. spółka Agro wystosowała formalne wezwanie do spółki Petersime z żądaniem zapłaty odszkodowania z tytułu wypowiedzenia oraz zażądała zapłaty świadczenia wyrównawczego, wycofania pozostałych zapasów oraz uregulowania zaległych wierzytelności.

14. W dniu 15 stycznia 2015 r. spółka Agro wniosła skargę przed sądem odsyłającym przeciwko spółce Petersime, żądając zapłaty odszkodowania z tytułu wypowiedzenia umowy, świadczenia wyrównawczego, wycofania pozostałych zapasów oraz uregulowania zaległych wierzytelności.

15. W uzasadnieniu skargi Agro podnosi, że zastosowanie znajdują przepisy Handelsagentuurwet, ponieważ strony dokonały ważnego wyboru prawa belgijskiego. Spółka Petersime w odpowiedzi podnosi, że zastosowanie znajduje jedynie ogólne prawo belgijskie, ponieważ Handelsagentuurwet obowiązuje wyłącznie w zakresie, w jakim przedstawiciel handlowy prowadzi działalność w Belgii, co w niniejszym przypadku nie występuje.

16. Zdaniem sądu odsyłającego w umowie pomiędzy spółkami Agro i Petersime dokonano wyraźnego wyboru prawa belgijskiego. Niemniej nie przesądza to o zastosowaniu Handelsagentuurwet w niniejszej sprawie. Sąd odsyłający najwyraźniej uznał, że art. 27 Handelsagentuurwet traci swój bezwzględny charakter w sytuacji, jaka ma miejsce w niniejszej sprawie, gdy przedstawiciel handlowy posiada siedzibę i prowadzi działalność poza Belgią.

17. W kontekście tego postępowania postanowieniem z dnia 3 września 2015 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 24 września 2015 r., Rechtbank van Koophandel te Gent (sąd gospodarczy w Gandawie, Belgia) zwrócił się z pytaniem prejudycjalnym o następującej treści:

„Czy [Handelsagentuurwet], stanowiąca transpozycję [dyrektywy 86/653], jest zgodna z tą dyrektywą lub z postanowieniami układu stowarzyszeniowego – którego wyraźnym celem jest przystąpienie Turcji do Unii Europejskiej – lub ze zobowiązaniami między Turcją a Unią Europejską mającymi na celu usunięcie wszelkich ograniczeń w dziedzinie swobodnego świadczenia usług między nimi, jeśli [Handelsagentuurwet] stanowi, że akt ten stosuje się wyłącznie względem przedstawicieli handlowych z oddziałem głównym w Belgii, natomiast nie stosuje się w wypadku gdy przedsiębiorstwo zlecające z siedzibą w Belgii i przedstawiciel handlowy z siedzibą w Turcji dokonali wyraźnego wyboru prawa właściwego na rzecz prawa belgijskiego?”.

III – **Analiza**

18. W pierwszej części swojego pytania sąd odsyłający zwraca się zasadniczo o ustalenie, czy dyrektywa 86/653 wyłącza stosowanie ustawy państwa członkowskiego, na mocy której ochrona przewidziana tą dyrektywą przysługuje wyłącznie wówczas, gdy przedstawiciel handlowy prowadzi działalność w tym państwie członkowskim, a nie kiedy przedsiębiorstwo zlecające ma siedzibę w tym państwie członkowskim, a przedstawiciel handlowy ma siedzibę i prowadzi działalność w Turcji.

19. W drugiej części swojego pytania sąd odsyłający zwraca się o wyjaśnienie, czy układ stowarzyszeniowy bądź też protokół dodatkowy do niego wyłączają stosowanie ustawy państwa członkowskiego, na mocy której ochrona przewidziana dyrektywą 86/653 przysługuje wyłącznie wówczas, gdy przedstawiciel handlowy prowadzi działalność w tym państwie członkowskim, a nie kiedy zleceniodawca ma siedzibę w tym państwie członkowskim, a przedstawiciel handlowy ma siedzibę i prowadzi działalność w Turcji.

20. Po krótkich rozważaniach wstępnych przeanalizuję to pytanie z perspektywy przepisów dyrektywy 86/653, a następnie układu stowarzyszeniowego i protokołu dodatkowego.

A – *Rozważania wstępne*

1. Wykładnia art. 27 Handelsagentuurwet na szczeblu krajowym

21. Niewątpliwie mamy do czynienia z rozbieżnościami w wykładni art. 27 Handelsagentuurwet pomiędzy z jednej strony sądem odsyłającym, a z drugiej strony – rządem belgijskim.

22. Podczas rozprawy rząd belgijski argumentował, że belgijskie przepisy rozpatrywane w postępowaniu głównym, czyli art. 27 Handelsagentuurwet, nie mają charakteru samoograniczającego, jaki przyznaje im sąd odsyłający. Zdaniem rządu belgijskiego przepis ten bowiem ma zastosowanie także w takiej sytuacji, jak zaistniała w niniejszej sprawie, co oznacza, że jeśli strony dokonały wyboru prawa właściwego na rzecz prawa belgijskiego, obejmuje ono również działalność przedstawiciela handlowego poza Belgią, zatem także poza Unią Europejską.

23. Sąd odsyłający powinien uwzględnić te argumenty, gdyż w razie słuszności takiego twierdzenia pytanie postawione przez sąd odsyłający okaże się nie tylko hipotetyczne, ale również zbędne.

24. Tymczasem, ponieważ odesłanie prejudycjalne stanowi postępowanie pomiędzy *sądami* i formę dialogu sędziów, Trybunał jest związany krajowymi ramami prawnymi opisanymi przez *sędziego* krajowego we wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym. W związku z tym tylko do sądu krajowego, przed którym zawisł spór i który jest zobowiązany do jego rozstrzygnięcia, należy ocena –

w świetle szczególnych okoliczności sprawy – zarówno konieczności wydania orzeczenia w trybie prejudycjalnym na potrzeby wydania wyroku, jak i zasadności zadawanych Trybunałowi pytań [3].

25. W niniejszej sprawie to do sądu krajowego, który ustalił zamiar stron oraz stwierdził, że do umowy między stronami ma zastosowanie prawo belgijskie, należy dokładne określenie, które przepisy prawa belgijskiego regulują stosunek umowny.

26. Wobec tego moja analiza oparta jest na założeniu, że art. 27 Handelsagentuurwet, jako obowiązujący w Belgii, nie ma zastosowania w sprawie takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym.

2. W przedmiocie prawa międzynarodowego prywatnego

27. Dyrektywa 86/653 nie zawiera norm kolizyjnych [4].

28. Należy najpierw podkreślić, że sąd odsyłający nie byłby uprawniony do tego, by zwrócić się z pytaniem o wykładnię konwencji rzymskiej [5], która wydaje się mieć zastosowanie zasadniczo ratione temporis [6], zważywszy, że takie uprawnienie jest zarezerwowane dla sądów krajowych ostatniej instancji [7].

29. W każdym razie zarówno konwencja rzymska, jak i rozporządzenie Rzym I przewidują dokonywanie przez strony ważnego wyboru prawa regulującego ich stosunki umowne.

30. Biorąc pod uwagę fakt, że dla sądu odsyłającego nie ulega wątpliwości, iż strony dokonały wyboru prawa właściwego na rzecz prawa belgijskiego, nie ma miejsca na to, aby dokonywać rozważań na temat norm kolizyjnych. Jak wspomniałem powyżej, podstawowym problemem dla sądu krajowego jest ustalenie, które przepisy prawa belgijskiego znajdują zastosowanie. W tym celu sąd krajowy zmierza do ustalenia dwóch rzeczy. Po pierwsze, czy belgijski ustawodawca dokonał prawidłowej transpozycji dyrektywy 86/853. Po drugie, czy ustawodawstwo belgijskie jest zgodne z układem stowarzyszeniowym z Turcją.

31. W analizie pytania prejudycjalnego najpierw zajmę się dyrektywą 86/853, a następnie przejdę do układu stowarzyszeniowego.

3 — Zobacz na przykład wyrok z dnia 17 października 2013 r., Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, pkt 28 i przytoczone tam orzecznictwo).

4 — Zobacz też w związku z tym J. Basedow, Europäisches Internationales Privatrecht, *Neue Juristische Wochenschrift*, 1996, s. 1921–1929, s. 1925, gdzie autor porusza kwestię wynikających z tego trudności z traktowaniem sytuacji obejmujących państwa trzecie.

5 — Konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań umownych otwarta do podpisu w Rzymie dnia 19 czerwca 1980 r. (Dz.U. 1980, L 266, s. 1).

6 — W odniesieniu do umów zawartych po dniu 17 grudnia 2009 r. konwencja rzymska została zastąpiona rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.U. 2008, L 177, s. 6), zob. art. 28 tego rozporządzenia.

7 — Zgodnie z art. 1 Pierwszego protokołu z dnia 19 grudnia 1988 r. w sprawie wykładni konwencji rzymskiej przez Trybunał Sprawiedliwości (Dz.U. 1998, C 27, s. 47), który wszedł w życie w dniu 1 sierpnia 2004 r., Trybunał jest właściwy do wydawania orzeczeń w trybie prejudycjalnym dotyczących wykładni postanowień tej konwencji. Sąd odsyłający nie został wymieniony na liście sądów uprawnionych do występowania do Trybunału z wnioskiem o wydanie takiego orzeczenia w trybie prejudycjalnym, zawartej w art. 2 lit. a) tego protokołu (w Belgii jedynymi uprawnionymi są Cour de cassation i Conseil d'État).

B – *W przedmiocie części pierwszej pytania dotyczącej dyrektywy 86/653*

1. Cel i struktura

32. Celem dyrektywy 86/653 jest koordynacja ustawodawstw państw członkowskich w zakresie stosunków prawnych między stronami umowy agencyjnej [8]. Trybunał kilkakrotnie wyjaśniał, że celem tej dyrektywy jest w szczególności zapewnienie przedstawicielom handlowym ochrony w stosunkach ze zleceniodawcami, przy czym dla osiągnięcia tego celu dyrektywa ustanawia między innymi (w art. 13–20) zasady regulujące zawarcie i rozwiązanie umowy agencyjnej [9]. Ustanowione w dyrektywie normy prawne [10] mają charakter bezwzględnie obowiązujący i służą zapewnieniu przedstawicielom handlowym minimalnego poziomu ochrony [11]. Tak więc przewidziane w art. 17 dyrektywy 86/653 zasady wypłaty odszkodowania dla przedstawicieli handlowych w momencie zakończenia stosunków umownych ze zleceniodawcą należy postrzegać z perspektywy celu, jakim jest zapewnienie ochrony przedstawicielom handlowym [12].

33. Tymczasem w dyrektywie 86/653 nie ma słowa na temat zakresu terytorialnego jej obowiązywania. Jej normy ani nie określają, czy zleceniodawca powinien posiadać siedzibę w konkretnym miejscu, ani też gdzie przedstawiciel handlowy powinien prowadzić działalność, aby przepisy dyrektywy znajdowały zastosowanie. W związku z tym powstaje pytanie, czy dyrektywa ta ma wywoływać jedynie skutki wewnątrzunijne w obrębie rynku wewnętrznego, czy też jej skutki sięgają poza granice rynku wewnętrznego [13].

34. Dyrektywa 86/653 ma na celu harmonizację prawa prywatnego państw członkowskich. Zawiera ona kilka istotnych postanowień na temat umowy agencyjnej. Prawo właściwe dla umowy agencyjnej ustala się według norm kolizyjnych mających zastosowanie w państwie sądu, który ma jurysdykcję w sprawie. Prawo właściwe może zostać wskazane – jak w niniejszym przypadku – przez strony w drodze postanowienia umownego o wyborze prawa bądź na mocy norm kolizyjnych mających zastosowanie w razie braku wyboru prawa właściwego przez strony.

35. W konsekwencji, co do zasady, jeżeli prawem właściwym dla umowy agencyjnej jest prawo państwa członkowskiego, stosuje się krajowe przepisy dokonujące transpozycji tej dyrektywy. Nie znaczy to jednak, że ustawodawca krajowy jest całkowicie wykluczony z ograniczenia terytorialnego zakresu stosowania przepisów wdrażających tę dyrektywę. Jednak, czyniąc to, ustawodawca krajowy musi pamiętać, w jakich sytuacjach stosowanie dyrektywy jest obowiązkowe.

8 — Zobacz wyroki: z dnia 30 kwietnia 1998 r., Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, pkt 10); z dnia 13 lipca 2000 r., Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, pkt 13); z dnia 23 marca 2006 r., Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, pkt 18); z dnia 26 marca 2009 r., Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, pkt 14); z dnia 17 października 2013 r., Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, pkt 36). Zobacz też na przykład T. Fock, *Die europäische Handelsvertreter-Richtlinie*, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2001, s. 25.

9 — Zobacz wyroki: z dnia 30 kwietnia 1998 r., Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, pkt 13); z dnia 9 listopada 2000 r., Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, pkt 20, 21); z dnia 23 marca 2006 r., Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, pkt 19, 22); z dnia 17 stycznia 2008 r., Chevassus-Marche (C-19/07, EU:C:2008:23, pkt 22); z dnia 26 marca 2009 r., Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, pkt 14). Zobacz też L. Macgregor, Case Comment Compensation for commercial agents: an end to plucking figures from the air?, *Edinburgh Law Review* 2008, s. 86–93, na s. 87.

10 — Zobacz wyroki: z dnia 9 listopada 2000 r., Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, pkt 21, 22); z dnia 23 marca 2006 r., Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, pkt 22, 34); z dnia 17 października 2013 r., Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, pkt 40).

11 — Zobacz wyrok z dnia 17 października 2013 r., Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, pkt 52). Zobacz też E. Rott-Pietrzyk, *Agent handlowy – regulacje polskie i europejskie*, Warszawa, C.H. Beck, 2006, s. 68.

12 — Zobacz wyrok z dnia 9 listopada 2000 r., Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, pkt 24).

13 — Po podpisaniu Jednolitego aktu europejskiego to traktat – obecnie art. 26 ust. 2 TFUE – definiuje rynek wewnętrzny jako „obszar bez granic wewnętrznych, w którym jest zapewniony swobodny przepływ towarów, osób, usług i kapitału, zgodnie z postanowieniami traktatów". W niniejszej opinii, zwłaszcza w przytaczanych fragmentach prawodawstwa i orzecznictwa UE, wyrażenia „rynek wewnętrzny", „wspólny rynek" oraz „jednolity rynek" są stosowane zamiennie.

36. Co to znaczy, że stosowanie dyrektywy 86/653 jest obowiązkowe? Tutaj należy rozróżnić dwie sytuacje. Po pierwsze, „obowiązkowy charakter" może odnosić się do przepisów określających materialne prawa i obowiązki stron umowy agencyjnej. W tym celu dyrektywa wykorzystuje kilka metod, aby opisać „obowiązkowy charakter" jej postanowień. W niektórych przypadkach stanowi, że „strony nie mogą odstępować" [w ogóle] od niektórych przepisów [14]. W innych przypadkach stanowi, że „nie są dozwolone umowy, które zawierają odstępstwa" od niektórych przepisów „ze szkodą dla przedstawiciela handlowego" [15] albo że niektóre przepisy znajdują zastosowanie „w razie braku odpowiedniej umowy między stronami" [16]. Wreszcie dyrektywa czasem ogranicza autonomię umowną stron na inne – bardziej szczegółowe – sposoby [17].

37. Po drugie, „obowiązkowy charakter" może również odnosić się do terytorialnego zakresu ochrony wynikającej z dyrektywy. Powstaje zatem pytanie, czy intencją ustawodawcy wspólnotowego było zapewnienie, aby ochrona dyrektywy 86/653 była obowiązkowa we wszystkich umowach agencyjnych zawartych na całym świecie, za każdym razem, gdy prawo państwa członkowskiego ma zastosowanie zgodnie z wyborem norm prawnych (włączając w to oczywiście wybór prawa dokonany przez strony). Jak pokażę w dalszej analizie, moja odpowiedź brzmi „nie".

38. Problem w niniejszej sprawie jest następujący: czy ochrona z art. 17 i 18 dyrektywy 86/653 jest obowiązkowa, jeśli zleceniodawca ma siedzibę w państwie członkowskim, a przedstawiciel handlowy ma siedzibę i prowadzi działalność w państwie trzecim?

2. Orzecznictwo

39. W wyroku Centrosteel Trybunał orzekł, że „celem dyrektywy jest harmonizacja ustawodawstw państw członkowskich w zakresie stosunków prawnych pomiędzy stronami umowy agencyjnej – niezależnie od ewentualnego występowania w nich elementów transgranicznych" [18]. Uważam, że stanowisko to odnosi się tylko do *sytuacji wewnątrz Unii*, a to z dwóch powodów. Po pierwsze, jego kontekst stanowi koordynacja ustawodawstw *państw członkowskich*. Po drugie, Trybunał stwierdził dalej, że zakres dyrektywy 86/653 jest „zatem szerszy aniżeli zakres podstawowych swobód określony w [traktacie FUE]" [19]. W moim odczuciu to, co Trybunał chciał zaakcentować, to dość powszechny pogląd, że instrument harmonizacyjny, taki jak dyrektywa 86/653 może wykraczać poza zakres czterech swobód, gdyż nie ogranicza się do sytuacji ponadkrajowych, i że występowanie elementu transgranicznego nie jest konieczne.

40. Stąd też orzeczenie Centrosteel nie wskazuje właściwej odpowiedzi w niniejszej sprawie.

41. W wyroku Ingmar Trybunał orzekł, że przepis taki jak art. 17 dyrektywy 86/653 znajduje zastosowanie, nawet jeśli daną umowę reguluje prawo państwa trzeciego [20]. Trybunał zajął takie stanowisko, gdyż przedstawiciel handlowy prowadził działalność na rynku wewnętrznym. W szczególności Trybunał stwierdził, że „[r]ola, jaką odgrywają te przepisy [art. 17 i 18 dyrektywy 86/653], wymaga, aby znalazły one zastosowanie, gdy występuje ścisły związek ze Wspólnotą, w szczególności, gdy przedstawiciel handlowy prowadzi swoją działalność na terenie państwa członkowskiego, niezależnie od tego, jakiemu prawu strony zdecydowały się poddać umowę" [21].

14 — Zobacz art. 5 dyrektywy 86/653.

15 — Zobacz art. 10 ust. 4, art. 11 ust. 3, art. 12 ust. 3, art. 19 dyrektywy 86/653.

16 — Zobacz art. 6 ust. 1 dyrektywy 86/653.

17 — Zobacz art. 13 ust. 1, art. 15 ust. 3 dyrektywy 86/653.

18 — Zobacz wyrok z dnia 13 lipca 2000 r., Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, pkt 13).

19 — Zobacz wyrok z dnia 13 lipca 2000 r., Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, pkt 13).

20 — Zobacz wyrok z dnia 9 listopada 2000 r., Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, pkt 26).

21 — Zobacz wyrok z dnia 9 listopada 2000 r., Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, pkt 25).

42. Jednak sprawa Ingmar dotyczyła sytuacji diametralnie innej niż okoliczności niniejszej sprawy. To zleceniodawca miał siedzibę poza Unią a przedstawiciel handlowy prowadził działalność na obszarze Unii, podczas gdy w bieżącej sprawie zleceniodawca ma siedzibę w Unii, a przedstawiciel handlowy prowadzi działalność poza Unią.

43. W sprawie Unamar [22] Trybunał orzekł, obiter dicta, że „art. 17 i 18 wskazanej dyrektywy mają decydujące znaczenie, ponieważ definiują poziom ochrony uznany przez prawodawcę Unii za właściwy dla przedstawicieli handlowych *w ramach tworzenia wspólnego rynku*” [23].

44. Dlatego w moim odczuciu wyroki Ingmar i Unamar sugerują, że art. 17 i 18 dyrektywy 86/653 należy uznać za bezwzględnie obowiązujące w takim sensie, że jeśli przedstawiciel handlowy prowadzi działalność na rynku wewnętrznym, przysługuje mu ochrona przewidziana przepisami art. 17 i 18 dyrektywy 86/653, niezależnie od prawa właściwego dla umowy między stronami. A contrario, art. 17 i 18 nie będą bezwzględnie obowiązywać, w sytuacji gdy przedstawiciel handlowy prowadzi działalność poza rynkiem wewnętrznym. Sugeruje to zatem, że państwa członkowskie mogą ograniczyć zakres terytorialny ochrony z art. 17 i 18 do przedstawicieli handlowych wykonujących swoją działalność poza rynkiem wewnętrznym.

3. Brzmienie

45. Zgodnie z motywem drugim dyrektywy 86/653 „różnice w zakresie krajowych ustawodawstw dotyczących przedstawicielstwa handlowego wyraźnie oddziałują na warunki konkurencji oraz wykonywania takiej działalności *wewnątrz Wspólnoty*, mają też negatywny wpływ na zakres ochrony przedstawicieli handlowych w ich stosunkach ze zleceniodawcami oraz na bezpieczeństwo transakcji handlowych” [24]. Według dalszego brzmienia tego motywu „różnice te znacznie utrudniają zawieranie i wykonywanie umów agencyjnych między *zleceniodawcą a przedstawicielami handlowymi, którzy prowadzą swą działalność w różnych państwach członkowskich*” [25].

46. Ponadto motyw trzeci dyrektywy 86/653 stanowi, że „obrót towarowy *między państwami członkowskimi* odbywa się w warunkach odpowiadających warunkom *jednolitego rynku*, dlatego też w zakresie niezbędnym dla właściwego funkcjonowania *wspólnego rynku* wymagane jest zbliżenie systemów prawnych państw członkowskich” [26].

47. W moim odczuciu sformułowanie takie oznacza, że dyrektywa 86/653 ogranicza się do sytuacji w obrębie rynku wewnętrznego, nie stosuje się jej natomiast do sytuacji spoza tego rynku [27].

22 — Sprawa Unamar dotyczyła sytuacji wewnątrz Unii, która polegała na zastosowaniu właściwego prawa (cywilnego) jednego z dwóch państw członkowskich, z których każde dokonało właściwej transpozycji dyrektywy 86/653. Zobacz wyrok z dnia 17 października 2013 r., Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, pkt 51).

23 — Zobacz wyrok z dnia 17 października 2013 r., Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, pkt 39). Wyróżnienie moje.

24 — Wyróżnienie moje.

25 — Wyróżnienie moje.

26 — Wyróżnienie moje.

27 — Z tego punktu widzenia ww. wyrok Centrosteel nie jest sprzeczny z moimi ustaleniami.

4. Prace przygotowawcze

48. Pierwotny wniosek Komisji zawierał odniesienie do przedstawicieli handlowych prowadzących działalność poza obszarem Unii. Projekt art. 35 ust. 1 przewidywał, że postanowienia umowy, na których podstawie strony umowy odstępują od stosowania szeregu wymienionych tam przepisów dyrektywy na szkodę przedstawiciela będą nieważne. Artykuł 35 ust. 2 stanowił dalej, że „oprócz odstępstw dopuszczonych w art. 21 ust. 4 i art. 33 strony mogą odstąpić od bezwzględnie obowiązujących przepisów wymienionych w poprzednim ustępie w odniesieniu do działalności przedstawiciela handlowego prowadzonej poza Wspólnotą” [28].

49. Dyrektywa 86/653 nie zawiera przepisu, jaki był przewidziany w art. 35 ust. 2 jej pierwotnego projektu. Sugeruje to, że wówczas Rada nie chciała ograniczać stosowania dyrektywy do rynku wewnętrznego.

50. Nie taką jednak wykładnię dyrektywy 86/653 zamierzam zaproponować Trybunałowi. O ile mogę ustalić, podczas prac legislacyjnych zrezygnowano z pełnego brzmienia art. 35 projektu, ponieważ Parlament uznał, że lista przepisów zawarta w art. 35 *ust. 1* projektu była zbyt sztywna [29]. Parlament nie krytykował natomiast odniesienia do „działalności prowadzonej przez przedstawiciela handlowego poza Wspólnotą”. Wnioskuję z tego, że Parlament poparł taki zakres terytorialny obowiązywania dyrektywy.

51. Podobnie Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny przedłożył kilka uwag dotyczących art. 35 projektu, które, jak rozumiem, również ograniczały się do określenia zakresu bezwzględnie obowiązujących przepisów [30].

52. W rezultacie zmieniony projekt Komisji zawierał istotną zmianę ustępu pierwszego art. 35, ale pozostawiał ustęp drugi bez zmian [31].

53. Kilka lat później, w czasie gdy dyrektywa 86/653 została przyjęta przez Radę, jej projekt był gruntownie zmieniony. Inaczej niż we wniosku, celem dyrektywy nie było unormowanie wszystkich kwestii prawnych dotyczących umów zawieranych przez przedstawicieli handlowych. Zrezygnowano z około połowy proponowanych przepisów [32]. W związku z tym nie ma już przepisu takiego jak art. 35 projektu. Najbliższy pierwotnemu projektowi jest art. 19 dyrektywy 86/653, przewidujący, że strony nie mogą odstępować od przepisów art. 17 [33] i 18 [34] ze szkodą dla przedstawiciela handlowego przed wygaśnięciem umowy agencyjnej.

28 — Zobacz wniosek Komisji z dnia 17 grudnia 1976 r. dotyczący dyrektywy Rady w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych (działających na własny rachunek) (Dz.U. 1977, C 13, s. 2).

29 — Zobacz rezolucja zawierająca opinię Parlamentu Europejskiego w sprawie wniosku Komisji dla Wspólnot Europejskich dotyczącego dyrektywy Rady w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych (działających na własny rachunek) (Dz.U. 1978, C 239, s. 20), pkt 17: „… jest zdania, że długa lista przepisów zawarta w art. 35 powoduje nadmierną nieelastyczność dyrektywy i w związku z tym zwraca się do Komisji o przedłożenie zmienionej wersji tego artykułu” [tłumaczenie nieoficjalne].

30 — Zobacz opinia w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Rady w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych (działających na własny rachunek) (Dz.U. 1978, C 59, s. 31), pkt 2.9.10: „Komitet proponuje skreślenie odniesienia do art. 21 ust. 4 zawartego w art. 35 ust. 2 oraz uznaje, że art. 35 ust. 2 oznacza, iż to strony umowy mają prawo do odstąpienia od stosowania bezwzględnie obowiązujących przepisów wymienionych w art. 35 ust. 1” [tłumaczenie nieoficjalne].

31 — Zobacz zmieniony wniosek Komisji dotyczący dyrektywy Rady w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych (działających na własny rachunek) (przedłożony Radzie zgodnie z art. 149 ust. 2 traktatu EWG przez Komisję w dniu 29 stycznia 1979 r. (Dz.U. 1979, C 56, s. 21).

32 — Zobacz T. Fock, *Die europäische Handelsvertreter-Richtlinie*, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2001, s. 19.

33 — Dotyczącego świadczenia wyrównawczego lub odszkodowania dla przedstawiciela handlowego po rozwiązaniu umowy agencyjnej.

34 — Przewidującego wyjątki od wypłaty świadczenia wyrównawczego lub odszkodowania wskazanego w art. 17 dyrektywy 86/653.

54. Tym samym, choć w związku z powyższym można skłaniać się ku uznaniu, że zakres terytorialny obowiązywania dyrektywy został ograniczony do działalności przedstawicieli handlowych w obrębie rynku wewnętrznego, prace przygotowawcze raczej nie pozwalają sformułować kategorycznych wniosków dotyczących zakresu terytorialnego obowiązywania tej dyrektywy. Nie można jednoznacznie wywnioskować, że dyrektywa 86/653 ogranicza się do rynku wewnętrznego ani też, że się do niego nie ogranicza.

5. Cel w postaci rynku wewnętrznego

55. Normy prawa prywatnego Unii, takie jak normy dyrektywy 86/653, należy oceniać w odniesieniu do kontekstu i systemu rynku wewnętrznego [35].

56. Pierwotna logika dyrektywy przyjęta w 1986 r. na podstawie norm obecnie zawartych w art. 53 ust. 1 TFUE [36] i art. 115 TFUE [37] zakładała stworzenie równych warunków działania dla zleceniodawców prowadzących działalność na rynku wewnętrznym za pośrednictwem przedstawicieli handlowych: aby móc inwestować i prowadzić działalność, zleceniodawcy muszą wiedzieć, jakie normy obowiązują ich w zakresie wypłaty świadczeń i odszkodowań dla przedstawicieli handlowych, z których korzystają.

57. W moim odczuciu owa logika ukierunkowana na rynek wewnętrzny nie jest podważana przez późniejsze utrwalone orzecznictwo Trybunału, zgodnie z którym dyrektywa ustanawia bezwzględnie obowiązujące [38] przepisy przewidujące wymogi *minimalne* w zakresie ochrony przedstawicieli handlowych [39], a w szczególności dyrektywa służy *ochronie* przedstawicieli handlowych w stosunkach ze zleceniodawcami [40].

58. W związku z powyższym wnioskuję, że dyrektywa służy jedynie unormowaniu sytuacji, w których przedstawiciel handlowy prowadzi działalność na rynku wewnętrznym. Czynnikiem decydującym jest zatem działalność przedstawiciela handlowego, a nie siedziba zleceniodawcy [41].

59. W toku wykładni art. 27 Handelsagentuurwet sędzia krajowy powinien zatem uwzględnić, co następuje: dyrektywa 86/653 wymaga, by taki przepis obejmował sytuacje, w których przedstawiciel handlowy prowadzi swą działalność w Belgii lub gdziekolwiek indziej na rynku wewnętrznym. Dyrektywa 86/653 nie wymaga jednak, by taki przepis obejmował sytuacje wykraczające poza rynek wewnętrzny. Tym samym, dyrektywa nie została przewidziana, by regulować kwestię tego, czy władze belgijskie winny uznać, że art. 27 Handelsagentuurwet obejmuje sytuacje wykraczające poza rynek wewnętrzny.

35 — Zobacz w związku z tym także P.Ch. Müller-Graff, Allgemeines Gemeinschaftsprivatrecht, w: M. Gebauer, Ch. Teichmann, (eds.), *Europäisches Privat- und Unternehmensrecht (Enzyklopädie Europarecht, Band 6)*, Baden-Baden, Nomos, 2014, s. 69–151, pkt 43 i nast.

36 — Wówczas art. 57 ust. 2 EWG.

37 — Wówczas art. 100 EWG. Przepis ten wymaga jednomyślnego głosowania w Radzie. Przyjęcie dyrektywy poprzedziło Jednolity akt europejski, który wszedł w życie w dniu 1 lipca 1987 r. i wprowadził nowy przepis – art. 100a EWG (obecnie art. 114 TFUE).

38 — Zobacz wyroki: z dnia 9 listopada 2000 r., Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, pkt 21, 22); z dnia 23 marca 2006 r., Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, pkt 22, 34); z dnia 17 października 2013 r., Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, pkt 40).

39 — Zobacz wyrok z dnia 17 października 2013 r., Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, pkt 52). Zobacz też E. Rott-Pietrzyk, *Agent handlowy – regulacje polskie i europejskie*, Warszawa, C.H. Beck, 2006, s. 68.

40 — Oraz w związku z tym ustanawia między innymi zasady zawierania i rozwiązywania umów agencyjnych (art. 13–20 dyrektywy). Zobacz wyroki: z dnia 30 kwietnia 1998 r., Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, pkt 13); z dnia 9 listopada 2000 r., Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, pkt 20, 21); z dnia 23 marca 2006 r., Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, pkt 19, 22); z dnia 17 stycznia 2008 r., Chevassus-Marche (C-19/07, EU:C:2008:23, pkt 22); z dnia 26 marca 2009 r., Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, pkt 14).

41 — Gdyby w związku z tym przedstawiciel handlowy prowadził działalność nie tylko w Turcji, ale również dajmy na to w Grecji, wówczas mielibyśmy do czynienia z sytuacją w obrębie rynku wewnętrznego.

6. Proponowana odpowiedź

60. Moja odpowiedź na pierwszą część pytania brzmi zatem: art. 17 dyrektywy 86/653 przewiduje wymóg bezwzględnej ochrony przedstawiciela handlowego prowadzącego działalność na rynku wewnętrznym. Nie wyklucza on przepisów prawa państwa członkowskiego, na mocy których takiej ochrony nie przyznaje się przedstawicielowi handlowemu prowadzącemu działalność poza rynkiem wewnętrznym.

C – *W przedmiocie części drugiej pytania prejudycjalnego dotyczącej układu stowarzyszeniowego i protokołu dodatkowego*

61. Jak rozumiem, „postanowienia układu stowarzyszeniowego", o których mowa w pytaniu sądu odsyłającego, oznaczają art. 14 układu stowarzyszeniowego i art. 41 protokołu dodatkowego.

62. Ponadto spółka Agro w swoich uwagach na piśmie odnosi się do art. 9 układu stowarzyszeniowego.

1. Artykuł 14 układu stowarzyszeniowego i art. 41 ust. 1 protokołu dodatkowego

63. Jak stanowi art. 14 układu stowarzyszeniowego, umawiające się strony „uzgadniają, że uwzględnią art. 55, 56 i 58–65 [traktatu FUE], aby usuwać ograniczenia w swobodnym świadczeniu usług". Artykuł 41 ust. 1 protokołu dodatkowego zawiera tak zwaną klauzulę standstill w brzmieniu „[u]mawiające się strony powstrzymują się od wprowadzenia nowych ograniczeń w zakresie swobody przedsiębiorczości i swobody świadczenia usług".

64. Spółka Agro podnosi, że doszło do ograniczenia swobody świadczenia usług przez tureckiego przedstawiciela handlowego zatrudnionego przez belgijskie przedsiębiorstwo, ponieważ taki przedstawiciel handlowy nie otrzymuje takiej samej ochrony na mocy dyrektywy 86/653, jak przedstawiciel handlowy prowadzący działalność na rynku wewnętrznym.

65. W związku z tym należy poczynić następujące uwagi:

66. Przedstawiciel handlowy, taki jak Agro, nie może powoływać się na prawo podmiotowe do swobodnego świadczenia usług na podstawie układu stowarzyszeniowego lub protokołu dodatkowego w sposób porównywalny z przewidzianym w art. 56 TFUE.

67. Artykuł 14 układu stowarzyszeniowego i art. 41 protokołu dodatkowego nie dokonują wprost transpozycji art. 56 TFUE do sytuacji unijno-tureckiej. Artykuł 56 TFUE przewiduje o wiele bardziej zaawansowany i pogłębiony stopień integracji w obrębie rynku wewnętrznego pomiędzy państwami członkowskimi Unii, aniżeli stopień przewidziany postanowieniami układu stowarzyszeniowego i protokołu dodatkowego.

68. Jeżeli chodzi o art. 12 [42] i 13 [43] układu stowarzyszeniowego, Trybunał stwierdził już, że żadne z tych postanowień nie wywołuje skutku bezpośredniego, ponieważ nie są one wystarczająco precyzyjne i bezwarunkowe [44]. Nie można zająć innego stanowiska wobec art. 14 układu stowarzyszeniowego, który został sformułowany niemal identycznie jak art. 12 i 13. Co więcej, w wyroku Demirkan Trybunał stwierdził, że użycie w art. 14 układu stowarzyszeniowego czasownika „uwzględniać" wskazuje, że

42 — Dotyczący swobodnego przepływu pracowników.

43 — Dotyczący swobody działalności gospodarczej.

44 — Co się tyczy art. 12 układu stowarzyszeniowego, zob. wyrok z dnia 30 września 1987 r., Demirel (12/86, EU:C:1987:400, pkt 23) oraz, co się tyczy art. 13 układu stowarzyszeniowego, zob. wyrok z dnia 11 maja 2000 r., Savas (C-37/98, EU:C:2000:224, pkt 42, 45).

umawiające się strony nie są zobowiązane stosować postanowień traktatu dotyczących swobody świadczenia usług czy też przepisów przyjętych w celu ich wykonania, ale po prostu traktować je jako źródła inspiracji dla środków, jakie należy podjąć, aby zostały osiągnięte cele ustanowione w tym układzie [45].

69. Jeżeli chodzi o art. 41 ust. 1 protokołu dodatkowego, to o ile Trybunał uznał, że co do zasady może on być bezpośrednio stosowany [46], o tyle dotyczyło to jedynie sytuacji, gdy obywatele Turcji zamierzali podjąć działalność gospodarczą lub świadczyć usługi *w Unii Europejskiej*. Nie jest tak w rozpatrywanej sytuacji, jak widzieliśmy wcześniej. Ponadto, co się tyczy klauzuli standstill zawartej w art. 41 ust. 1 protokołu dodatkowego, Trybunał, powołując się na utrwalone orzecznictwo, stwierdził w wyroku Demirkan, że wykładnia nadana przepisom prawa Unii – w tym postanowieniom traktatu – nie może zostać w sposób automatyczny przełożona na wykładnię układu zawartego przez Unię z państwem trzecim, chyba że istnieją wyraźne postanowienia przewidziane w tym celu w samym układzie [47].

70. Trybunał stwierdził w wyroku Demirkan, że „cel art. 41 ust. 1 protokołu dodatkowego oraz kontekst, w jaki postanowienie to się wpisuje, istotnie różnią się od celów i kontekstu art. 56 TFUE […]” [48]. Sprawa Demirkan, co prawda, dotyczyła dość skrajnej sytuacji, w której obywatel Turcji chciał powołać się na bierną swobodę świadczenia usług w celu zwolnienia z wymogu uzyskania wizy. Nie dziwi zatem, że Trybunał uznał, iż swoboda świadczenia usług w kontekście art. 41 ust. 1 protokołu dodatkowego nie obejmuje biernej swobody świadczenia usług, jak wskazano w wyroku Luisi i Carbone [49] i w dotyczącym tych spraw połączonych orzecznictwie [50]. Niemniej, rzecz jasna, wyżej przytoczone ustalenia ogólne w sprawie Demirkan dotyczą również bieżącej sprawy.

2. Artykuł 9 układu stowarzyszeniowego

71. Zgodnie z art. 9 układu stowarzyszeniowego „[u]mawiające się Strony uznają, że w ramach zakresu zastosowania niniejszego układu oraz bez uszczerbku dla przepisów szczególnych, które mogą być stanowione zgodnie z art. 8, zabroniona jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową, zgodnie z zasadą zapisaną w [art. 18 TFUE]”.

72. Wszystko jest jasne na podstawie samego brzmienia tego przepisu. Dany podmiot musi znajdować się „w ramach zakresu zastosowania niniejszego układu”. Ściśle rzecz ujmując, nie dotyczy to jednak niniejszej sprawy. Nie chodzi w niej bowiem o kwestię swobody świadczenia usług, a ponadto nie znajduje zastosowania dyrektywa 86/653.

73. W związku z tym nie można powoływać się na sam art. 9 układu stowarzyszeniowego, podobnie jak na art. 18 TFUE.

45 — Zobacz wyrok z dnia 24 września 2013 r., Demirkan, (C-221/11, EU:C:2013:583, pkt 45).

46 — Zobacz wyroki: z dnia 11 maja 2000 r., Savas (C-37/98, EU:C:2000:224, pkt 54), z dnia 21 października 2003 r., Abatay i in. (C-317/01 i C-369/01, EU:C:2003:572, pkt 58).

47 — Jest to utrwalone orzecznictwo od wyroku z dnia 9 lutego 1982 r., Polydor i RSO Records (270/80, EU:C:1982:43, pkt 16). Zobacz też wyrok z dnia 24 września 2013 r., Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, pkt 44 i przytoczone orzecznictwo).

48 — Zobacz wyrok z dnia 24 września 2013 r., Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, pkt 49).

49 — Zobacz wyrok z dnia 31 stycznia 1984 r., Luisi i Carbone (286/82 i 26/83, EU:C:1984:35, pkt 10).

50 — Zobacz wyrok z dnia 24 września 2013 r., Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, pkt 62).

3. Proponowana odpowiedź

74. Proponuję zatem, aby Trybunał udzielił następującej odpowiedzi na drugą część pytania prejudycjalnego: ani układ stowarzyszeniowy, ani protokół dodatkowy nie wyłączają stosowania przepisów państwa członkowskiego, na podstawie których ochrona przewidziana mocą dyrektywy 86/653 przysługuje wyłącznie wówczas, gdy przedstawiciel handlowy prowadzi działalność w tym państwie członkowskim, a nie gdy to zleceniodawca ma siedzibę w tym państwie członkowskim, a przedstawiciel handlowy ma siedzibę i prowadzi działalność w Turcji.

IV – **Wnioski**

75. Mając na względzie powyższe rozważania, proponuję, aby Trybunał udzielił następującej odpowiedzi na pytania przedstawione przez Rechtbank van Koophandel te Gent (sąd gospodarczy w Gandawie, Belgia):

Artykuł 17 dyrektywy Rady 86/653/EWG z dnia 18 grudnia 1986 r. w sprawie koordynacji ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do przedstawicieli handlowych działających na własny rachunek ustanawia wymóg bezwzględnej ochrony przedstawiciela handlowego prowadzącego działalność na rynku wewnętrznym. Nie wyklucza on przepisów prawa państwa członkowskiego, na mocy których takiej ochrony nie przyznaje się przedstawicielowi handlowemu prowadzącemu działalność poza rynkiem wewnętrznym.

Ani Układ ustanawiający stowarzyszenie między Europejską Wspólnotą Gospodarczą a Turcją, podpisany w Ankarze w dniu 12 września 1963 r. przez Republikę Turcji, z jednej strony, i państwa członkowskie EWG i Wspólnotę, z drugiej strony, oraz zawarty, zatwierdzony i ratyfikowany w imieniu Wspólnoty na mocy decyzji Rady 64/732/EWG z dnia 23 grudnia 1963 r. ani Protokół dodatkowy podpisany w dniu 23 listopada 1970 r. w Brukseli oraz zawarty, zatwierdzony i ratyfikowany w imieniu Wspólnoty na mocy rozporządzenia Rady (EWG) nr 2760/72 z dnia 19 grudnia 1972 r. nie wyłączają stosowania przepisów państwa członkowskiego, na podstawie których ochrona przewidziana mocą dyrektywy 86/653 przysługuje wyłącznie wówczas, gdy przedstawiciel handlowy prowadzi działalność w tym państwie członkowskim, a nie gdy zleceniodawca ma siedzibę w tym państwie członkowskim a przedstawiciel handlowy ma siedzibę i prowadzi działalność w Turcji.